

EL BALL DE TORRENT

A LA VILA DE NULES

Autor: Juan Carlos Cañada Adsuara

Amb la col.laboració de Joan Casabó i Llorenç Poré.

ÍNDEX:

1.- INTRODUCCIÓ

2.- EL BALL DE TORRENT A LA VILA DE NULES

3.- ANEXE

4.- BIBLIOGRAFIA

1.- INTRODUCCIÓ:

El Ball de Torrent és una moixiganga interpretada en molts pobles valencians amb motiu d'alguna celebració especialment important. En la seua "Geografía General del Reino de Valencia", Carlos Sarthou ens la descriu de la següent manera:

"De tarde en tarde, á fin de que, por el abuso, no pierda su interés, se celebra en Nules algunos años durante las fiestas, el clásico Ball de Torrent. Ataviados con llamativos y bonitos trajes, toman parte en él, ejecutando diferentes danzas, muchas comparsas, como pastores, estudiantes, niñas, atletas ó gladiadores, contrabandistas, labradores, zagalas, bufones, música sorda, mímicos, etc. en un total de más de cien improvisados artistas. Antes del baile hacen el desfile en cabalgata por las principales calles del pueblo, y al son de la dulzaina y de la banda de música ejecutan sus bailes por la tarde frente al Ayuntamiento, congregándose en la plaza de la Constitución y calles adyacentes miles de vecinos y forasteros que atrae la fama del baile. Para colocación del público se construyen tablados ó tribunas. Alternando con los diversos bailes de espectáculo, se ejecutan intermedios cómicos (como regalos-sorpresas), unos muy ocurrentes y otros bastante grotescos, pero que hacen reir a la concurrencia."

2.- EL BALL DE TORRENT A LA VILA DE NULES

El cronista oficial de la vila de Nules, Vicent Felip Sempere, en un magnífic article publicat en diverses ocasions, ens descriu la festa de la següent manera:

Entre les tradicions festives que la vila de Nules ha anat perdent, caldria remarcar la del ball de Torrent, conjunt de danses i exhibicions còmiques amb les quals es satiritzaven personatges o fets succeïts a la població; això feia que l'únic que es mantinguera foren els balls, puix que els números de xanxa anaven adaptant-se d'acord amb les circumstàncies.

Aquesta festa es celebrava, a més de a la capital, a algunes poblacions valencianes, com Torrent –d'on sembla ésser que era originari-, Morvedre, Lliria, Sogorb i Morella, entre altres. A la nostra comarca, però, Nules era l'únic lloc on es representava, i no d'una manera continuada, puix que només es muntava en ocasions assenyalades.

La primera vegada de que tenim constància que es celebrà a Nules el ball de Torrent fou a les festes de la Soledat de l'any 1898. Eixe any, per tal de manifestar el goig pel decret de separació d'aigües, donat el 28 de setembre de l'any anterior pel governador Xavier de Beranger, l'Ajuntament volgué fer la festa grossa i, a més de les tradicionals festes que celebraven els clavaris de la Mare de Déu, els dies 14 i 16 d'octubre es representà el ball de Torrent.

L'onze de novembre de 1911 hi hagueren eleccions municipals; a Nules guanyaren els lliberals, éssent escollit per Alcalde Josep Palmer i Gosalbo. Sembla que, per celebrar el triomf, pensaren en tornar a muntar el ball per a les festes de la Soledat de l'any següent.

El muntatge del ball portava algun de temps de preparació, donada la complexitat de les danses i, sobretot, dels numerets satírics, que s'havien d'improvisar d'acord amb la situació del moment.

El 12 de febrer va morir l'Alcalde, éssent anomenat per a substituir-lo Ramon de Prior. Malgrat aquest fet, el projecte es va tirar endavant i, uns quatre mesos abans de les festes es cridà un home de la Vall d'Uixó perquè s'encarregara d'assajar amb els grups de ball, les danses que havien d'eixir. Els assajos es feren al magatzem del senyor Antoni, prop del cementeri –avui Institut de BUP-; els números còmics s'assajaren a l'Hostal del Roig –església de la Immaculada.

Al mes d'octubre, en les festes de la Soledat, per darrera vegada, es va representar a Nules el ball de Torrent.

La fama que en anys anteriors havia aconseguit la celebració de Nules, féu que aquell any vinguera a la vila gent de tots els pobles de la rodalia. La festa fou de les més grans que s'han celebrat a Nules, estant encara avui viu el seu record a la memòria de les persones que la visqueren. És per això que hem pogut recollir alguns testimonis de com, en aquella ocasió, es va celebrar el ball.

El dia escollit, a les 10 del matí, eixiren de la plaça de la Constitució –plaça Major- els grups que havien de participar al ball, iniciant una cavalcada

que s'enfilà pels carrers: Major, Beranger, Santa Teresa, Ample, Ravalet, Barranquet i, altre cop, carrer Major, aplegant a la plaça cap el migdia.

El cercavila era encapçalat per un dolçainer, al qual seguien els diferents grups de ball: Palets; Alcides, o atletes, portant grans garrots; Dansa Major; Contrabandistes, muntants a cavall per la qual cosa el paper de dones el feien hòmens travestits; una Estudiantina, que anava cantant i arreplegant diners; una carrossa, on anaven les xiquetes de la Dansa Xica, vestides de valencianes, i la Reina del Ball, vestida d'acord amb el seu títol; el cercavila el tancava la Música Sorda, que eren personatges vestits destarifats, portant instruments de música fets de fusta, i muntants en "burros", però de cul; també eixia la Murga, la qual estava composada per un grup, no menys desastrat que l'anterior, que portava eines i ferramentes de gran tamany, representant diferents oficis.

Parella de Contrabandistes

A les cinc de la vesprada, la plaça i el carrer Major estaven plens de gent, la qual es posava als cadafals, o al mateix carrer, aplegant de la casa del Rosso fins la botiga del Rico. Al mig de la plaça estava muntat un entaulat.

La festa s'iniciava eixint de Ca la Vila un personatge gordíssim disfressat de rei, al qual acompanyaven altres dos, que representaven l'escrivà i l'agutzil; l'escrivà anava vestit amb gramalla negra, gorguera de puntes i barret de vellut, portant a les mans un gran llibre i una ploma per a escriure; l'agutzil duia un bastó i un esquellot per a cridar a l'ordre; els seguia un personatge disfressat amb sotana i ulleres grandíssimes, volent representar un vicari.

Tots quatre personatges pujaven a l'entaulat, on el rei seia a una cadira de repòs, darrere d'una taula, que estava situada en un dels angles, posant-se-

li a un costat l'escrivà i a l'altre l'agutzil, mentre el vicari se li posava darrere refregant-se les mans i fent-li escoltetes.

El secretari llegia un pregó, pel que es manava al públic es riguera i divertira, baix pena de pressó sense portes ni forrellats, o altre penes similars. Després el rei donava l'autorització perquè començassen els balls, i l'agutzil cridava els diferents grups.

Els primers que eixien eren els Palets, els components del grup, format en sa totalitat per xiquets, al temps que cantaven "toca Micalet", anaven dansant i colpejant uns palets que portaven a les mans; després eixia l'Estudiantina, i al so de la música, cantant cançons de xanxa, anava vestint un pal amb cintes de colors; acte seguit eixien els membres de la Música Sorda volent imitar-los; per a fer-ho portaven un pal amb una botja a la punta que tractaven de vestir amb cordes d'espart plenes de nusos, embolicant-se entre ells i rebolcant-se per terra, mentre el rei els cridava a l'ordre i l'agutzil feia sonar l'esquellot i els expulsava de l'entaulat a garrotades.

A continuació eixien els Alcides, o atletes, que lluitaven entre ells fent exercicis de força; després montaven una torre, posant-se uns damunt d'altres en rogles cada cop més menuts 8-4-2-1, coronant-lo un de sol que en aplegar a dalt disparava un tret, que era conegut com "el pilotó".

La dansa Major, formada per fadrins i fadrines, ballava el Ball dels Arquets; aquest mateix ball era interpretat per la dansa Xicoteta, que estava composta tota ella per xiquetes; a aquesta dansa s'ajuntava la Reina del Ball, que passava per baix dels arquets portant una bandereta.

Parella de dansaires del "Ball dels Arquets"
(Nules, any 1912)

Entre ball i ball eixien els membres de la Música Sorda i de la Marga, els quals interpretaven diferents números còmics, com el del barber, el dentista i les sorpreses.

En el primer d'ells eixia un barber, portant una gran navalla d'afaitar, i empastrava la cara d'un client amb merengue, mentre cantava i gesticulava exageradament, acabant degollant-lo rebentant-li una bosseta de tinta roja que

el primer portava al coll, amb grans crits i rialles dels espectadors i escandel i gestos d'horror de les autoritats de bufa.

En el del dentista es tractava d'atendre un malalt que pujava a l'entaulat, portant el cap embolicat amb un llençol, mentre el dentista cantava i el feia fugir mostrant-li unes grans tenalles.

Les Sorpreses eren representades tirant d'un això de fusta, amb manilla i matraca, del qual eixien homes i xiquets fent volantins, que tiraven al públic caramels, flors o coses menys agradables com rates o d'altres bestioles vives, quan no aigua o plomes.

El ball acabava amb l'entrada dels contrabandistes, que eren sorpresos per les autoritats mentre venien contraban, acabant el ball a garrotades i tirant-se les cadires i tots els objectes que tenien a mà.

NOTES:

Després de la guerra de 1936-39 es tractà de tornar a muntar el Ball de Torrent a Nules; per a la qual cosa el mestre Pedro Tel i Cubedo, aleshores Director de la Banda Artística-Nulense, va recopilar i passar a partitura les cançons de l'esmentat ball; per situacions i actituds que mai no deuriem repetir-se, aquell treball, que ens haguera servit de gran ajuda, es va fer desaparèixer. [...].

3.- ANEXE

A continuació s'afegeix un apèndix en el qual venen transcrites algunes de les peces que s'interpretaren en aqueta festa.

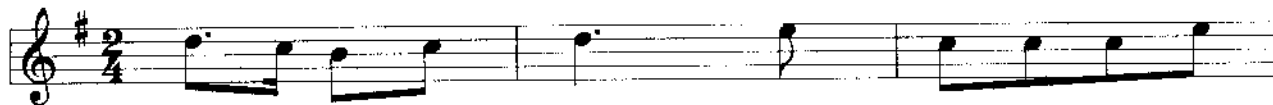
Ball dels palets

Versió 1

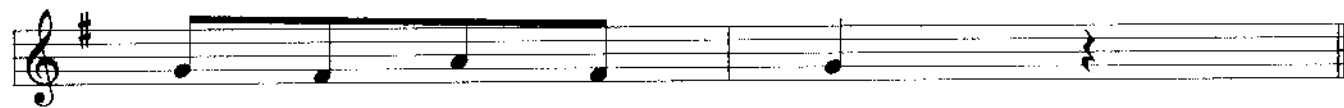
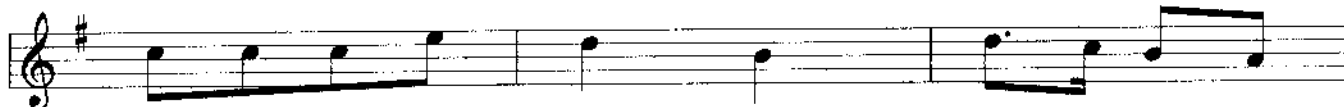
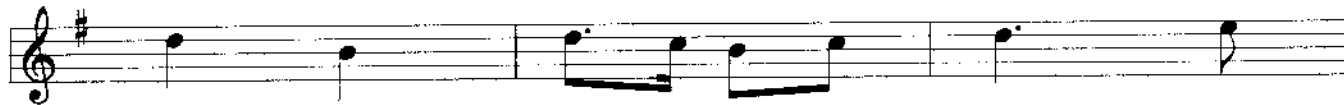
Nules

♩ = 126

Trans. Joan Casabó

Palets

Ball dels palets

Versió 2

Nules

Trans. Joan Casabó

$\text{♩} = 126$

To - ca Mi - ca - let la gai - ta ga - lle - gue - ta, ma - ta'm un po -

Palets

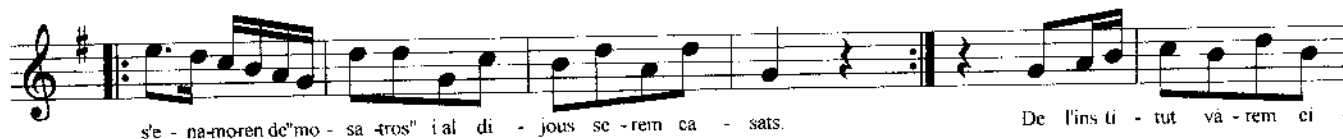
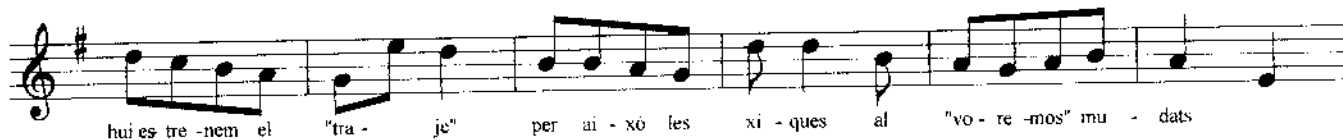
llet que em pi - ca l'es - que - ne - ta.

Toca Micalet
la gaita gallegueta,
mata'm un pollet,
que em pica l'esqueneta.

De l'estudiantina pels carrers

Nules.

Trans. J.C. Cañada.

Som dotze estudiants
que venim del "col·lage"
tinguen per entès
que hui estrenem el
"traje"
per això les xiques
al "vora-mos" mudats
s'enamoren de
"mosatros"
i al dijous serem casats,
s'enamoren de
"mosatros"
i al dijous serem casats.

De l'institut vàrem eixir
despús ahir,
de l'institut vàrem eixir
per a vindre ací.

Esta estudiantina
saluda al ric i al pobre
i al que és foraster
lo mateix que al del
poble,
a Sant Bartomeu
pel camí li hem resat
i a la Reina de les
festes
Mare de la Soledat,
Mare de la Soledat.
De l'institut vàrem eixir
despús ahir,
de l'institut vàrem eixir
per a vindre ací.

Xiques molt templades
un xasco gran els passa
per creure als majors
el novio no entra en casa,
de hui per avant
deixeu-los entrar dins
que hi ha viudes que s'empolven
i enamoren als fadrins,
que hi ha viudes que s'empolven
i enamoren als fadrins.

Una pesseta prompte ací,
prompte ací,
una pesseta prompte ací,
si no hi hauran tirs.

Si algú de vostés
vol fer una "limosna"
duros o bitllets
ací portem la bossa,
si algú de vostés
no "mos" vol donar res
l'enviarem de la plaça
i esta vesprà el tancarem pres.

Per a "mosatros" no els dol res,
a vostés,
per a "mosatros" no els dol res,
i tiren diners.

De l'estudiantina vestint el pal

Nules.

Trans. J.C. Cañada.

Del ventre de una sardina, na, salí un caballo al galope y al revolver de una esqui -
na se pu-so a co-mer a - rro - pe, se pu-so a co-mer a - rro - pe, se le a-tra ve só una espi na -
Re - con - tra que bo - la! ai - xò és ve - ri - tat! ai -
xò no pot ser! jo a - na - va mon - tat. Men - ti - ra més
gros - sa no es pot es - col - tar, per ai - xò se - nyo - res no
s'han de pe - gar, no s'han de pe - gar, no s'han de pe -
gar.

Del ventre d'un samaruc
ha eixit un burro corrent,
duia falda i pantaló
i a córrer li guanya al tren,
i a córrer li guanya al tren,
de Nules a Castelló.

-Reontra que boia!
-Això és veritat!
-Això no pot ser!
-Jo anava montat.

Mentira més grossa no es pot escoltar,
per això senyores no s'han de pegar,
no s'han de pegar, no s'han de pegar.

Del cap de Ramon de Marta
ha eixit un aeroplano,
on anirà a parar?
a la boca del Campano,
a la boca del Campano.

-Reontra que boia!
-Això és veritat!
-Això no pot ser!
-Jo anava montat.

Mentira més grossa ...

Del vientre de una
sardina
salió un caballo al galope
y al revolver de una
esquina
se puso a comer arropé,
se puso a comer arropé,
se le atravesó una
espina.

-Reontra que boia!
-Això és veritat!
-Això no pot ser!
-Jo anava montat.

Mentira més grossa ...

Aquel que sostiene el palo
se comió el otro día,
la iglesia, el campanario
y siete vacas de cria,
y siete vacas de cria,
la mujer del boticario.

-Reontra que boia!
-Yo mismo lo vi.
-No puede ser cierto.
-Pues yo estaba allí.

Mentira más grande no se ha visto aquí,
por eso señores no hemos de reñir,
no hemos de reñir, no hemos de reñir.

Un aeroplano tinc
que me costa una fortuna,
dinc a casa, sope en ell
i prene el café en la lluna,
i prene el café en la lluna,
en una hora vaig i vinc.

-Reontra que boia!
-"Pues" és veritat
-Això no pot ser
-Jo sóc el que ha anat.

Mentira més grossa no se n'ha vist cap,
per això senyores no s'han de pegar,
no s'han de pegar, no s'han de pegar.

De la música sorda

Nules

Trans. Joan Casabó

The musical score is written on five staves in a single system. It features a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody is simple and rhythmic, with lyrics written below the notes. The lyrics are in Catalan and describe a character named Nules and his various activities and relationships.

En ca el bo - ti - ca - ri nou han fet u - na me - de - ci - na per a
ma - tar a les so - gres amb u - na lla - va - ti - va. Fi - quen tat - xes de
pun - ta, mig li - tro de "le - ji - a", pe - tro - li, ai - guar - rà - as,
bomba! i pe - dre - tes de la vi - a.

La pintura que portem
és molt dolça i molt bonica,
entre "polvos" i aiguardent,
el senyor Casto "mos" pinta,
"mos" pinta el senyor Casto,
que és un home molt templat,
que parla amb les xiques
bomba!
quan va a cosir "matalaps".

Eixe boticari nou
ha inventat una medecina
per a matar a les sogres
amb una llavativa.
Fiquen tatxes de punta,
mig litre de "lejia",
petroli, aigurràs,
bomba!
i pedretes de la via.

Ésse que toca el bombo,
cuando él era banquero
tenía siete criadas
con mucha sal y salero,
y además del jornal
que les daba,
de noche les daba,
qué?
no ho heu de saber.

I el que toca els "platillos"
com ell ja no n'hi ha,
és torero de Rusia,
d'Itàlia és capella,
és metge en Anglaterra,
va al moro a vendre ous,
i ací a Nules, senyores,
bomba!
esquilador de bous.

Eixe que toca el bombo
és el fill del notari,
i el que toca els "platillos"
el fill del secretari,
i el director de la banda,
si no me engaño bien,
sus padres eran,
qué?
un hombre y una mujer.

Como mi suegra, señores,
no hay ninguna en la
nación,
un ojo como un tomate,
el otro como un limón,
la cara llena de arrugas,
y además, la pobrecita,
todas las horas del día
bomba!
se le cae la moquita.

De la murga

Nules

Trans. J.C. Cañada

Sién - te us - ted jo l'a - fai - ta - ré. Si no té na -
i amb es - ta na -
va - lla jo li'n dei - xa - ré. Sién - te us - ted, li ar - ran - ca -
va - lla veu - rà que bé.
ré u - na mue - la i amb les "es - te - na - lles" de Pe - pe l'A -
güe - la. A - sién - te - se i le ar - ran - ca - ré un quei - xal
i amb les "es - te - na - lles" de ca el me - nes cal.

Asiéntese Ud. jo l'afaitaré
si no té navalla jo li'n deixaré.

Asiéntese Ud. jo l'afaitaré,
i amb esta navalla veurà que bé.

Asiéntese Ud. i le arrancaré un queixal,
i amb les "esternalles" de ca el menescal.

Asiéntese Ud. i le arrancaré un queixalet,
i amb les "esternalles" de Pepe el Quinset.

Asiéntese Ud. i le arrancaré una muela,
i amb les "esternalles" de Pepe l'Agüela.

Els arquets de Nules

Trans. Joan Casabó

♩ = 116

4.- BIBLIOGRAFIA:

- FELIP SEMPERE, Vicent. (2000): Recull per a una història de Nules. Vol. II.
- SEGUÍ, Salvador. (1990) Cancionero musical de la província de Castellón.